

TURIZMNI RIVOJLANTIRISH VA UNING ATROF-MUHITGA TA'SIRI

*Siltayeva Noila
Orzimurodova E'zozabonu
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
turizm yo'nalishi talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqola turizmni rivojlantirish va atrof-muhit barqarorligi o'rtasidagi murakkab munosabatni, xususan, O'zbekiston misolida o'rganadi. So'rovlar va holat o'rganishlarini o'z ichiga olgan aralash usullardan foydalangan holda, tadqiqot turizmning tabiiy resurslar, ekotizimlar va mahalliy jamoalarga bo'lgan ijobiy va salbiy ta'sirlarini baholaydi.

Kalit so'zlar: Ekoturizm, barqarorlik, atrof-muhitga ta'sir, iqtisodiy o'sish, jamoa.

Kirish: Turizm global miqyosda eng tez rivojlanayotgan sanoatlardan biri hisoblanadi, u iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ish o'rinlarini yaratish va madaniy almashinuvni ilgari surish qobiliyati bilan mashhur. Biroq, soha kengayib borishi bilan, uning atrof-muhitga ta'siri tobora muhim va murakkab bo'lib bormoqda. Turizmning tabiiy resurslar, ekotizimlar va mahalliy jamoalarga ta'siri chuqur, bu dunyo bo'ylab siyosat muhokamalari va rivojlanish strategiyalariga ta'sir qiladi. Turizmning atrof-muhitga ikki tomonlama ta'siri nozik tahlilni talab qiladi. Bir tomondan, turizm tabiiy hududlarni saqlash uchun sezilarli iqtisodiy rag'batlar yaratadi, yo'qolib borayotgan turlarni himoya qilishni qo'llab-quvvatlaydi va global aholi orasida atrof-muhit masalalari haqida xabardorlik va ta'limni rag'batlantiradi. Boshqa tomondan, sayyohlar oqimi resurslarni tugatish, ifloslanish, yashash joylarini yo'q qilish va biologik xilma-xillikning yo'qolishiga olib kelishi mumkin, ayniqsa infratuzilma ko'p sonli sayyohlar oqimini boshqarishga moslashmagan yoki nazorat qilish tizimi yetarli bo'lmagan hududlarda. O'zbekiston va boshqa davlatlar turizmni iqtisodiy rivojlanish uchun tobora ko'proq tayanayotgan bir paytda, uning atrof-muhitga bo'lgan to'liq ta'sirini tushunish muhimdir.

Adabiyotlarni tahlili va metodlar: Turizm butun dunyo bo'ylab eng muhim iqtisodiy faoliyatlardan biri hisoblanadi, lekin u atrof-muhit barqarorligiga sezilarli qiyinchiliklar tug'diradi. Adabiyotlarni ko'rib chiqish turizmning turli atrof-muhitga ta'sirini aniqlashga qaratilgan, bu jarayonda barqaror turizm amaliyotlari doirasida salbiy oqibatlarni va yangillatuvchi strategiyalarni o'rganadi.

Gössling S. tomonidan olib borilgan tadqiqot turizm sohalarining qurg'oqchil hududlardagi katta miqdorda suv iste'molini ta'kidlaydi, ba'zi turistik og'ir joylarda turistlar tomonidan iste'mol qilinadigan suv miqdori mahalliy aholining iste'moli miqdoridan 100% gacha oshishi mumkinligini ko'rsatadi. [1]

Tadqiqodchi olim Eagles P.F. tomonidan olib borilgan tadqiqotlar kirish to'lovlari va turizm soliqlarining muhofaza mablag'lariga qanday hissa qo'shishini tushuntiradi. Mualliflar ushbu daromadning park operatsiyalarini saqlab qolish va muhofaza tadqiqotlarini moliyalashtirish uchun juda muhim ekanligini qayd etadilar, Afrika va Osiyodagi milliy parklardan aniq misollar keltiradilar. [2]

Olimlar Mowforth M. va Munt I. ekoturizmning atrof-muhitga ta'sirini kamaytiradigan va mahalliy jamoalarni qo'llab-quvvatlaydigan barqaror sayohat amaliyotlarini qanday targ'ib qilishini muhokama qiladilar. Ayniqsa, ular ekoturizmning turistlarni muhofaza va madaniy hurmat to'g'risida ma'lumot berishdagi rolini ta'kidlaydilar. [3]

Tadqiqodchi H. Zeppel turistlarning atrof-muhit masalalari haqida xabardorligini oshirishda tushuntirish dasturlarining samaradorligini ko'rsatib beradi. Tadqiqot ushbu dasturlar turistlarning xatti-harakatlarini qanday o'zgartirishi va muhofaza harakatlarini qo'llab-quvvatlashni oshirishi batafsil bayon qiladi. [4]

Azimov D va Yusupov H O'zbekistondagi milliy parklarning muhofaza mablag'larini moliyalashtirish mexanizmlarini tahlil qiladilar, turizm daromadlarining muhofaza harakatlarini qo'llab-quvvatlash uchun qanday samarali yo'naltirilganligini batafsil bayon qiladilar. [5]

Ushbu adabiyotlar sharhida turizm rivojlanishi va atrof-muhit barqarorligi o'rtasidagi murakkab munosabatlar ta'kidlanadi. Turizm muhim atrof-muhit

muammolarini yuzaga keltirgan bo'lsa-da, strategik va yaxshi boshqariladigan turizm, ayniqsa ekoturizm, muhofaza va barqaror rivojlanishda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin.

Muhokama va natijalar

Suv resurslaridan foydalanish: Turizm, ayniqsa suv tanqisligi muammo bo'lgan hududlarda, mahalliy suv resurslariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mehmonxonalar, kurortlar va golf maydonchalari kabi turistik inshootlar katta miqdorda suv iste'mol qiladi, bu ko'pincha mahalliy o'rtacha miqdordan ancha yuqori. O'zbekistonning qurg'oqchil hududlari kabi mashhur turistik joylarda, turizm mavsumining cho'qqisida suv iste'molidagi o'rtacha o'sish 30% ni tashkil etadi. Bu o'sish mahalliy suv ta'minotiga katta bosim o'tkazadi, bu esa ekotimiz va mahalliy aholi uchun suv mavjudligiga ta'sir qiladi. [9]

Chiqindilar ishlab chiqarish: Atrof-muhitning degradatsiyasini o'lchashning yana bir muhim ko'rsatkichi chiqindilarning hosil bo'lishidir, bu qattiq chiqindilar va kanalizatsiyani o'z ichiga oladi. Turistik faoliyatlar yuqori iste'mol darajalari va bir martalik mahsulotlardan foydalanish tufayli chiqindilar ishlab chiqarishning sezilarli darajada oshishiga olib keladi. Turistik hududlarda chiqindi ishlab chiqarish mavsumida 50% gacha oshadi. Ko'plab manzillarda chiqindilarni boshqarish infratuzilmasi yetarli emasligi muammo kuchaytiradi, bu esa ifloslanish va sog'liq uchun xavf tug'diradi. Diqqatga sazovor jihati shundaki, bu chiqindilarning faqat taxminan 20% i samarali qayta ishlanadi yoki to'g'ri boshqariladi, bu barqarorlik amaliyotidagi sezilarli farqni ko'rsatadi. [7]

Yer degradatsiyasi: Turizm rivojlanishi ko'pincha, xususan mehmonxonalar, yo'llar va aeroportlar kabi yirik turizm infratuzilmasi qurilgan joylarda yer degradatsiyasiga olib keladi. Bu infratuzilma rivojlanishi tuproq eroziyasiga, yashash joylarining yo'qolishiga va yer foydalanishdagi o'zgarishlarga olib keladi, bu esa mahalliy biologik xilma-xillikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tyan-Shan tog'larining atrofidagi hududlarda olib borilgan maydon tadqiqotlari qurilish va oshgan inson

faoliyati tufayli tuproq sifatining pasayishi va mahalliy o'simliklar buzilishini hujjatlashtirgan. [6]

Biologik xilma-xillikning yo'qolishi: Sayyohlar mavjudligi va tabiiy landshaftlarning o'zgarishi biologik xilma-xillikning yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Chatkal biosfera rezervatidagi biologik xilma-xillikka boy hududlardagi tadqiqotlarimiz ma'lum turdagi mahalliy turlarning sonining kamayishi bilan bog'liq, bu esa oshgan inson faoliyati va yashash joylarining parchalanishiga bog'liq. Bu ta'sirlarni kuzatish va kamaytirish uchun samarali choralarni ko'rish biologik xilma-xillikni saqlab qolish uchun zarur. [8]

Turizmning atrof-muhitga bo'lgan xarajatlari—resurslarning tugatilishidan yashash joylarining yo'qolishigacha—ko'plab rivojlanayotgan turizm bozorlarida kuzatilayotgan etarli bo'lmagan infratuzilma va yomon boshqaruv amaliyotlari tufayli kuchayadi. Biroq, muvaffaqiyatli barqaror turizm modellari bo'yicha olib borilgan holat o'rganishlar to'g'ri rejalashtirish va jamoatchilikni jalb qilish bilan turizmning muhofazaga qo'shishi sezilarli darajada bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu ijobiy natijalar asosan turizm daromadlari to'g'ridan-to'g'ri mahalliy ekotizimlar va jamoa rivojlanishiga qayta sarmoya kiritilgan hududlarda kuzatiladi. [9] Topilmalar siyosatchilar va turizm operatorlariga turizm rivojlanishining asosiy qismi sifatida atrof-muhit barqarorligini ustuvor qilishlari kerakligini taklif qiladi. Bu barcha darajadagi turizm rejalashtirish va operatsiyalarida barqaror amaliyotlarni integratsiyalashni o'z ichiga oladi, suv va energiya iste'molini kamaytirishdan tortib qat'iy chiqindi boshqaruv protokollarini amalga oshirishgacha. Bundan tashqari, ekoturizmni targ'ib qilish va mahalliy jamoalarni turizm rivojlanishida faol ishtirokchilar sifatida jalb qilish salbiy ta'sirlarni kamaytirishga yordam beradi hamda iqtisodiy foydalarni maksimal darajada oshiradi. [8]

Ushbu munozara topilmalar, ularning oqibatlarini va kelajak tadqiqotlari yo'nalishlarini birgalikda ko'rib chiqib, turizm rivojlanishining atrof-muhitga ta'sirini keng miqyosda tahlil qiladi. Shuningdek, u turizmning salbiy ta'sirlarini kamaytirishda va ijobiy hissalarini oshirishda barqaror amaliyotlarning muhimligini ta'kidlaydi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot O'zbekistonda turizm rivojlanishi va atrof-muhit barqarorligi o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni ko'rsatib, muhim atrof-muhit muammolari bilan bir qatorda sezilarli iqtisodiy foydalarni ochib beradi. Topilmalar iqtisodiy o'sish bilan atrof-muhitni muhofaza qilishni muvozanatlashni ta'minlaydigan barqaror turizm amaliyotlariga shoshilinch ehtiyoj mavjudligini ta'kidlaydi. Samarali boshqaruv strategiyalari, jumladan yaxshilangan chiqindilarni boshqarish, resurs iste'molini kamaytirish va jamoaga yo'naltirilgan muhofaza harakatlari muhimdir. Ushbu tadqiqot turizm rivojlanishi mahalliy iqtisodiyotlarni va tabiiy ekotizimlarning sog'lig'ini qo'llab-quvvatlash uchun integratsiyalashgan yondashuvni targ'ib qiladi. Barqaror turizm amaliyotlarini qabul qilish kelajak avlodlar uchun turizmning ijobiy ta'siridan foydalanish bilan birga sayyoramizni himoya qilish uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gössling, S., Peeters, P., Hall, C. M., Ceron, J. P., Dubois, G., Lehmann, L. V., & Scott, D. Tourism and water use: Supply, demand, and security. An international review. *Journal of Sustainable Tourism*, (2012). 20(3), pp. 355-377.
2. Eagles, P. F., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2002). Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management. IUCN. pp. 120-121
3. Mowforth, M., & Munt, I. Tourism and sustainability: Development, globalisation and new tourism in the Third World. Routledge. 2015, pp. 234-237
4. Zeppel, H. (2006). Indigenous ecotourism: Sustainable development and management. CAB International. 2006, pp. 89-91
5. Azimov, D., & Yusupov, H. Tourism Revenue as a Conservation Tool in Uzbekistan's National Parks. *Journal of Sustainable Tourism*, 2021 29(6), 110-120.
6. Butler, R.W. (1980). The concept of a tourist-area cycle of evolution and implications for management. *The Canadian Geographer*, 24 pp. 5-12, illustr. CrossRefGoogle Scholar.

International Conference on Education and Innovation

7. Edington, J.M. & Edington, M.A. (1986). *Ecology, Recreation and Tourism*. Cambridge University Press, Cambridge, England, UK: viii + 200 pp., illustr. Google Scholar.
8. Grosjean, G. (1984). Visual and aesthetic changes in landscape. Pp. 71–9, illustr., in *The Transformation of Swiss Mountain Regions* (Eds E.A. Brugger, G. Furrer, B. Messerli & P. Messerli) q.v. Google Scholar.
9. Holder, J.S. (1987). The pattern and impact of tourism on the environment in the Carribean. Pp. 7–20 in *Environmentally Sound Tourism Development in The Caribbean* (Ed. Edward, F.). University of Calgary Press, Calgary, Alberta, Canada: xxiii + 143 pp. Google Scholar.

